

Het debat van de fractievoorzitters

Van Mierlo: 'Als D66 niet was opgericht, zouden we dat alsnog moeten doen'

De statige vertrekken van de D66-fractievoorzitter in het Tweede-Kamercomplex herbergden in oktober een uitzonderlijk anachronisme. Partijleider Thom de Graaf (TdG) ontving ter gelegenheid van het 35-jarig bestaan van de partij al zijn voorgangers, met uitzondering van Laurens Jan Brinkhorst, die verhinderd was. Op initiatief van ledenblad Democraat onderzocht hij in een geanimeerd en diepgaand gesprek samen met Hans van Mierlo (HvM), Jan Terlouw (JT), Maarten Engwirda (ME) en Gerrit Jan Wolfensperger (GJW) waarom D66 nodig was. En is, omdat er nog het nodige moet gebeuren. Dat leverde zoveel stof op, dat Idee hier met plezier en trots ruimte biedt voor een deel van het debat van de fractievoorzitters.

In een portret van premier Kok poneerde NRC-journalist Hubert Smeets dat Paars het poldermodel heeft geïntroduceerd ter vervanging van de verzuiling. Letterlijk schreef hij: 'Op de keper beschouwd is het poldermodel niets anders dan een nieuw woord voor een oud bestel: de consensus-democratie. Wat vroeger verzuiling heette, zijn we bij gebrek aan levensbeschouwelijke zuilen gewoon poldermodel gaan noemen. Het "akkoord van Wassenaar" was daarvan het begin, de "paarse coalitie" de climax.' TdG: 'Ik viel zowat van mijn stoel toen ik dat las, ik was verbijsterd.' HvM: 'Maar dat is toch onzin, Thom?'

Poldermodel

TdG: 'Misschien is het een bizarre gedachte, maar ik sluit niet uit dat veel mensen denken dat onder Paars politiek en overheid een soort wollen deken zijn geworden met veel neveligheid eroverheen. In de consensus-democratie zijn de verantwoordelijkheden zoekgeraakt. Iedereen is een beetje verantwoordelijk en niemand echt. En dat is in die 35 jaar toch steeds onze vaste lijn, ons verzet tegen versplintering van verantwoordelijkheden.'

HvM: 'Ik zou je dringend willen adviseren je niet te veel te laten verbijsteren door Hubert Smeets. Ik denk dat hij iets heeft opgevangen toen ik zei dat het belachelijk is om het poldermodel te verbinden met Paars. Het buitenland heeft Kok bijna naast zijn schoenen gezet als het vleesgeworden poldermodel. Maar het poldermodel stamt uit de dertiende eeuw, toen we het water moesten tegenhouden en daarbij alle boeren nodig hadden. Dat was het poldermodel, de christendemocratie heeft dat tot grote hoogte gebracht. Paars heeft die polder juist leeggepompt, omdat er altijd een laagje water in was blijven staan. En toen werd de slechte kwaliteit van de bodem zichtbaar, met name op de gebieden waar

door Geert Janssen
en Hans Weijel

het zuilenstelsel het meest geprononceerd werkte, het onderwijs en de zorg. Daar deden ze te lang alles met een plaatsje in de hemel in plaats van in je portemonnee. Dat herstel je niet in een paar jaar.'

De moeilijke weg

De ontzuiling was voor de oprichters van D66 een teken dat de tijd rijp was voor een directe democratie. Van Mierlo onderkent dat hij daar in 1966 vroeg mee was: 'Wij hadden een sluitende filosofie die helaas pas nu met feiten te staven is. We opereerden op een vermoeden en gingen teveel ervan uit dat het voor iedereen evident was. Pas nu het zuilenstelsel ingestort is en de computer overal een grote rol speelt, wordt duidelijk dat de overheid minder nodig is. Dus als D66 niet was opgericht, dan zouden we dat alsnog moeten doen. Met kleine wijzigingen, hoor. Het was een vroegtijdige annonce van onze kant. Maar D66 moet vooral in dat spoor blijven, ook de komende verkiezingen. Het gaat toch altijd om de democratie.'

TdG: 'De moeilijke weg?' HvM: 'Ja, de moeilijke weg, dat is de democratie met daarbij gevoegd tegenwoordig geloof in de overheid, in Europa, in Montesquieu.'

GJW: 'Maar Hans, kun je niet zeggen dat wat wij beloofden voor het grootste deel ook tot stand is gekomen? Merkwaardigerwijs niet staatsrechtelijk maar meer langs politieke weg, met een nieuw kabinet en een nieuwe manier van politiek bedrijven? Ik denk dat D66 heel veel tot stand heeft gebracht, en daar heel trots op mag zijn, maar het is voor mij enigszins de vraag of je met de thema's van 1966 nog de boer op kan. Geen mens loopt nog warm voor de gekozen burgemeester.'

HvM: 'Nee, maar luister, het probleem zit dieper, mensen lopen nergens meer warm voor, zeker niet voor abstracties. Overal is het systeem van Montesquieu in elkaar gesodemierd, dat was de basis van de Europese democratie, en van de Amerikaanse ook.'

De auteurs zijn publicist. Selectie en bewerking Arthur Olof.

Die problematiek moeten we vasthouden, en dan verder naar die computer, die een andere afhankelijkheid schept. Er zijn minder terreinen, maar daar heb je nu juist een kwalitatief hoogstaande overheid nodig. Het drama is dat het heel moeilijk is om duidelijk te maken dat je minder overheid nodig hebt, maar dan wel beter. Hoe hou je op de plaatsen waar de overheid nog wél moet zijn een goede overheid? Een overheid waartegenover mensen zich politiek willen opstellen?"

Overheid heruitvinden

JT: 'Leefbaar Nederland wil de overheid het liefste afschaffen, die wil gewoon doen wat alle kiezers willen en de overheid moet zo min mogelijk doen. Dat wilden wij helemaal niet, wij wilden dat de overheid zou luisteren, zich steeds zou aanpassen, maar wél dat ze er zou zijn. Wat is de rol van de overheid?'

TdG: 'We maken ons niet alleen zorgen over de democratie, die draad mag je niet loslaten, maar er komt nog iets bij. Volgens mij gold de ongerustheid in 1966 de intrinsieke waarde van de democratie en het politieke bestel. En veel minder hoe de overheid door die democratie werd aangestuurd, was georganiseerd en zich gedroeg, hoe ze duidelijkheid verschafte naar burgers en vertrouwen wekte. Dat is nu het grootste probleem. Kunnen we aan het begin van deze nieuwe eeuw de overheid opnieuw uitvinden?'

GJW: 'Ik ben het volstrekt eens dat de overheid heruitgevonden moet worden. Vraag blijft dan hoe het komt dat de overheid zo in het verdomhoekje is gekomen. Ik denk niet dat het alleen maar door endogene oorzaken is gebeurd, door de manier waarop regering en parlement met elkaar omgaan. Ik denk dat het ook exogene oorzaken heeft. Ook in de landen om ons heen roept men al tien, vijftien jaar: "Markt, markt, markt! In de markt kan alles beter." Dan moet je niet verbaasd zijn dat je aan het eind door het optimum heenschiet, en dat de overheid niet alleen in diskrediet is geraakt maar ook, heel wezenlijk, steeds minder in staat is om uitnemende mensen aan te trekken.'

HvM: 'Dat heeft met de invloed uit de VS te maken, het hele bedrijfsleven richt zich daarnaar.'

TdG: 'Waar komt die stelling nu vandaan, Gerrit Jan? Als je ziet wat de markt heeft overgenomen, valt het toch heel erg mee.'

Stakeholders

GJW: 'Sterker nog, we zijn te ver doorgeslagen. Neem de NS, KPN.'

TdG: 'Maar het klopt toch niet als je zegt dat delen van de overheid op afstand zijn gezet of zijn geprivatiseerd, en dat daardoor de overheid faalt in wat ze nog wel moet doen? Het gaat niet over meer overheid, of minder, het gaat om een andere overheid. De NS is niet gebrekiger doordat het een staatsbedrijf is op afstand, want ook met een staatsbedrijf kan Tineke Netelenbos niets anders doen.'

HvM: 'Nee, ze kan niks meer, dat blijkt uit alles.'

GJW: 'Thom, de vraag is wat de overheid dan zo in diskrediet heeft gebracht. Dat is niet de privatisering geweest, dat zegt niemand.'

JT: 'Houding! Houding, Gerrit Jan! Ik lees in een stuk, geschreven door de overheid, over "de overheid en andere stakeholders". Dat soort terminologie. De overheid stelt zich volkomen gelijk aan Shell, KPN! Maar dat is onzin, het is de houding die niet deugt. De overheid is de overheid.'

TdG: 'Daar ben ik het mee eens.' HvM: 'Het is misschien stom,

Foto's: Roelof Kaufmann

Jan Terlouw: 'Mijn slagzin: het hebben van plichten is een recht'

Hans van Mierlo: 'Drama dat je minder overheid nodig hebt, maar dan wel beter'

Thom de Graaf: 'Kunnen we aan begin nieuwe eeuw de overheid opnieuw uitvinden?'

maar wat is een stakeholder?' ME: 'Dat is een aandeelhouders-term, je hebt shareholders en stakeholders.' HvM: 'Schrijf je dat met e-a?' ME: 'Neenee, dat is iemand die biefstuk eet-' TdG: 'Verdiend met zijn werk voor de overheid, haha.' ME: 'Neenee, je spelt het s-t-a-k-e.' JT: 'Weg met dat woord! Als de overheid die houding zelf al aanneemt, zichzelf als één van de spelers in het veld ziet...'

TdG: 'En de gebrekkige besluitvorming, en dat heeft te maken met wat Hans zegt over het politieke stelsel, en de gebrekkige organisatie. We hebben die overheid nooit willen aanpassen aan de huidige tijd, die is zo archaisch als wat, gebaseerd op 1901 in plaats van 2001. Ministers zijn allereerst belangenbehartiger van hun departement, en pas daarna lid van het team. En in de tweede plaats hebben we de bureaucratie niet in de vingers. Dat is niet aan de ambtenaren te wijten. In 1850 hebben we vastgelegd hoe de bevoegdheden zijn. Dat Friesland heel anders is dan groot-Rotterdam interesseert ons niet. Zuid-Holland is per definitie anders dan Drenthe, maar dat organiseren we niet, we hebben het gefixeerd er is geen mogelijkheid om het systeem op de schop te nemen. Niet voor niets hebben we het voorstel van een kernkabinet als breekijzer in die volstreekte verkokering. We zijn ook in dit opzicht onze tijd te ver vooruit.'

GJW: 'Nee, maar accepteer nu eens dat er ook zoiets is als imago. Het imago van de overheid is verknoeid geraakt, hoe weet ik ook niet, maar niet door de NS of de privatisering.'

ME: 'Ik denk door twee factoren. Het eerste is de individualisering, en het tweede hangt daarmee samen, is ook een beetje het tegenbeeld, dat is de ontzuiling. De mensen zijn mondiger geworden, wat we altijd wilden, en stellen dus meer eisen aan de overheid, die dat niet kan waarmaken. Met daarbij nog een wereldwijde tendens naar globalisering, marktwerking, Reagan,

Thatcher, Blair nu, zelfs een socialist die dat roept. Daarom moet die overheid, denk ik, zich beperken tot een aantal terreinen, maar daar misschien wel wat meer doen. En dan is het een raadsel voor me dat onze partij, die succesvol twee Paarse kabinetten tot stand heeft gebracht, daar zelf het slachtoffer van is.'

HvM: 'Ik vind dat geen raadsel. Althans, ik heb de indruk dat daar een verklaring voor is. De partij vormt zich op basis van een verzoening van liberalisme en socialisme. En weet niet dat ze daarmee de grondslag legt voor een kabinet dertig jaar later. Is het raar dat het kabinet, het geheel, het deel verdringt? Als je het naar links wilt hebben, moet je niet op D66 stemmen. Als je het naar rechts wilt hebben, moet je niet op D66 stemmen. Je bent omdat je het bent, je kunt niet meer iets worden.' JT: 'Omdat je het bent, ben je ook geen alternatief.'

Gedogen

HvM: 'Ja, dat is de verklaring. Wie met de individualisering het meeste is bezig geweest, is natuurlijk D66. Het zou ook onze zaak moeten zijn om waar een proces is doorgeschoten, het weer binnen de perken te brengen. Het is nooit onze bedoeling geweest bij individualisering dat mensen heel egoïstisch en los van de wereld erop los leven. Nooit. Wat wij moeten doen, juist als degenen die zich het meeste bekommerden om de individualisering, die toch doorgaat omdat het een draad is van de geschiedenis, is die draad weer op koers brengen, en dat is niet zo eenvoudig. Bij voorbeeld erger ik mij suf dat het gedogen in het verdomhoekje terecht is gekomen. In filosofisch opzicht is het toch een schande dat gedogen afgelopen moet zijn. Gedogen is in werkelijkheid een concept dat voorbehouden is aan de sterken, aan de machtigen. Die kunnen

gedogen, die kunnen zich dat permitteren. Dus we moeten weer sterk worden als overheid, om de samenleving helder te maken. En om haar menselijk te maken moeten we dan weer gedogen, vanuit kracht.'

GJW: 'Volstrekt mee eens, gedogen kan alleen als niet gedogen tot de mogelijkheden behoort.'

TdG: 'Gedogen, of het nu gaat om drugs of ruimtelijke ordening, als dat zorgvuldig gebeurt betekent dat dat je accepteert dat een situatie in stand blijft die in strijd met de wet is omdat een hoger belang zich verzet tegen een rigide toepassing van de wet. Dat kan een belang van volksgezondheid zijn, zoals bij het drugsbeleid, van economisch of van milieubelang. Anders is er überhaupt niet te be-sturen. Anders kun je een samenleving niet in stand houden.'

HvM: 'Er is maar één manier om met dat gedogen van drugs op te houden, en dat is legaliseren. Gedogen komt omdat er een werke-lijkheid is die maar niet in de structuur wil passen. En dus zou je die structuur moeten veranderen.'

TdG: 'En dat kan dan soms niet, denk aan het drugsbeleid. We wil-len in Nederland cannabis best legaliseren, maar dat kan inter-nationaal niet. Toen we dat probeerden kregen we heel Europa over ons heen, en toch verzet het volksgezondheidsbelang zich ertegen om die wet te handhaven. Dat heet dus gedogen. Waar we het nu over hebben is geen gedogen maar een handhavingstekort. We kunnen niet anders en als je het goed uitlegt is de hele bevol-king het nog met je eens ook. Kok zegt tegen de pers dat we ermee ophouden, maar in zijn verkiezingsprogramma staat niet dat de koffieshops moeten worden gesloten.'

HvM: 'Dus zelfs de woorden van Kok moeten we gedogen.'

Recht op plichten

TdG: 'We hebben altijd gezegd dat individualisering vergrote per-sonlijke vrijheid betekent, maar dat kent als keerzijde een ver-grote individuele verantwoordelijkheid. Omdat niet alles meer in collectieven wordt besloten, in middengroepen, omdat instituties die vroeger de samenleving bij elkaar hielden aan betekenis heb-ben verloren. Dat moet je opvangen, niet door terug te keren naar de geschiedenis, ook niet door de overheid te laten terugtreden of haar alles te laten overnemen. Maar door mensen empowerment te geven, de instrumenten om zelf weerbaar te staan en nieuwe verbanden aan te gaan. Dat is de keerzijde van vrijheid, dat is ver-antwoordelijkheid.'

JT: 'Mijn slagzin: het hebben van plichten is een recht.'

HvM: 'Het is ook geen politiek proces, het is een historisch proces. De individualisering loopt als een rode draad door de geschiedenis van de westerse beschaving. En die is helemaal niet politiek, die gaat *an sich*. Het is het verlangen van mensen om hun lot minder afhankelijk te maken van grotere krachten onder, boven en naast zich. Nu verschaft de technologie ook de middelen om dat een beet-je goed te doen, dat versnelt de individualisering. En D66 is niet meer dan een partij die dat proces wat eerder heeft gezien en daar-over gesproken heeft.'

GJW: 'Ik ben het eens met je. Ik heb heel vaak gemerkt dat nor-matief en descriptief hier makkelijk door elkaar werden gehaald.'

ME: 'Ik vind anders mensen mondiger maken wel heel dicht ligen bij individualiseren.'

TdG: 'Maar dat doen we zodat ze samen een samenleving opbou-wen, Maarten, niet om de mondigheid op zich.'

HvM: 'We hebben ze ook niet mondiger gemaakt, ze zijn het gewoon geworden. Doordat halverwege de jaren zestig de elite-

Foto's: Roelof Kauffmann

Maarten Engwirda: 'Overheid moet zich beperken, maar misschien wel meer doen'

Gerrit Jan Wolffensperger: 'D66 heeft heel veel tot stand gebracht, en mag daar ook heel trots op zijn'

informatie evolueerde tot massa-informatie en eliteconsumptie tot massaconsumptie. Die twee vormen de materiële democratisering, die de mensen mondiger heeft gemaakt.'

JT: 'Maar we hebben dat wel geprobeerd te versterken, door de Wet op de Ruimtelijke Ordening te maken, inspraak te organiseren.'

HvM: 'We hebben ruimte gemaakt voor bestaande behoeftes, dat hebben we politiek bevorderd.'

TdG: 'Maar in die 35 jaar hebben we niet alleen een beweging gehad naar meer mondigheid, het is voor ons ook een permanente zoektocht om samenhang te blijven houden in een samenleving met mondiger mensen, die meer individuele vrijheid hebben. De overheid kan niet zeggen dat je dit en dat niet mag denken, je kunt hooguit zorgen dat mensen in staat zijn om verantwoorde keuzes te maken. Dat bedoel ik met zelf kiezen.'

JT: 'De overheid heeft drie essentiële taken: vrijheid, rechtvaardigheid en toekomst. En daarop mag zij niet inleveren.' ♦